

การถอดบทเรียนภูมิปัญญาการปรับตัวของเรือน พื้นถิ่นไทใหญ่ บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน*

สาวิตรี ศรีสวัสดิ์

หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รวิวรรณ โอฬารรัตน์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งค้นพบทฤษฎีภูมิปัญญาการปรับตัวในเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่ บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในที่ตั้งที่มีลักษณะเฉพาะทางกายภาพ เพื่อถอดบทเรียนภูมิปัญญาและอภิปรายพลวัตการปรับตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในการปรับตัวสร้างเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในพื้นที่เฉพาะทั้งในปัจจุบันและอนาคต งานวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสำรวจภาคสนามเรือนไทใหญ่ในพื้นที่บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งที่ตั้งอยู่บนไหล่เขา มีที่ดินจำกัด มีสภาพที่ตั้งไม่มั่นคงจากดินโคลนถล่มและน้ำป่าไหลหลาก จำเป็นต้องสร้างเรือนเกาะไปตามไหล่เขา การเก็บข้อมูลภาคสนามมีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 20 หลังคาเรือน และนำข้อมูลถิ่นฐานบ้านเรือนมาวิเคราะห์ในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบผังหมู่บ้าน ลักษณะเรือน แล้วจึงถอดบทเรียนภูมิปัญญาการปรับตัวตามสภาพแวดล้อม ผลวิจัยพบบทเรียนของการสร้างและปรับตัวของเรือนพื้นถิ่นที่เหมาะสมกับพื้นที่ตั้งที่มีการปรับไปตามเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นรูปแบบเรือนพื้นถิ่นที่จัดวางบนที่ลาดหล่นตามความลาดชันของไหล่เขา ตัวเรือนยกสูงให้พื้นน้ำท่วมและน้ำป่าไหลหลาก ใช้การปรับหน้าดินเป็นขั้นบันไดตามสภาพความชัน สร้างกำแพงกันดินเพื่อป้องกันดินทรุดและเพื่อใช้เป็นฐานรับโครงสร้างเสา ใช้วัสดุประกอบสร้างเรือนที่หาได้ในท้องถิ่น เป็นวัสดุจากธรรมชาติที่มีน้ำหนักเบาและเหมาะสมกับภูมิศาสตร์ที่ตั้ง องค์ความรู้จากการถอดบทเรียนภูมิปัญญาการปรับตัวของเรือนพื้นถิ่นบ้านแม่สามแลบสะท้อนการปรับตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายใต้เงื่อนไขเดิมของชาติพันธุ์กับเงื่อนไขใหม่ของการตั้ง ให้เกิดรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างลักษณะทางชาติพันธุ์และลักษณะเฉพาะตามเงื่อนไข องค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้เพื่อใช้รับมือกับลักษณะที่ตั้งและความผันแปรของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในรูปแบบอื่นๆ ที่เป็นประเด็นสำคัญของโลกในปัจจุบันด้วย

คำสำคัญ: การถอดบทเรียน | ภูมิปัญญา | การปรับตัว | เรือนพื้นถิ่น | ไทใหญ่ | บ้านแม่สามแลบ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การถอดบทเรียนภูมิปัญญาการปรับตัวของเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่ บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต (สกว.) ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ สัญญารับทุน เลขที่ MSG58Z0007

Seeking lessons from folk wisdoms involved in the adaptation of vernacular Tai-Yai houses at Baan Mae Sam Lap, Mae Hong Son Province

Savitri Srisawat

Master of Architecture Program

Faculty of Architecture, Chiangmai University

Rawiwan Oranratmanee

Faculty of Architecture, Chiangmai University

Abstract

This study aimed to seek lessons that can be learnt from the ways in which Tai-Yai settlement at Baan Mae Sam Lap was set up and adapted to suit particular conditions of the physical environment. The dynamic aspects of adapting vernacular structures to suit specific locations for present and future construction of dwellings are also discussed in this paper. Qualitative method was used in carrying out the research which was based on field survey of houses in the Tai-Yai settlement at Baan Mae Sam Lap. The village occupies modest land area on a hilly terrain that faces constant problems of landslide and torrential flooding. In conducting the investigation, 20 houses were selected as case studies, and collected field information were analyzed in terms of settlement pattern, village layout, and physical characteristics of the houses. Lessons on wisdom in adapting to the physical environment were then drawn from the findings. Results show that in adapting to suit environmental conditions, dwellings were laid out in accordance with the terrain. Land was levelled in steps along the sloping contours, houses raised high above flood level, and retaining walls built to prevent land from subsiding as well as to bear weight of structural house components. Materials used for construction are lightweight natural materials that can be obtained locally and are environmentally suitable. Lessons drawn from the adaptation of house-form at Baan Mae Sam Lap illustrate the wisdoms used in finding appropriate solutions to satisfy original ethnic requirements under the constraints and conditions of the physical environment whereby ethnic criteria and local criteria have been taken into consideration together. This knowledge can also be applied to other sites and locations with similar environmental predicament which is at present becoming an important global issue.

Keywords: Lessons learnt | Vernacular wisdom | Adaptation | Tai Yai House | Baan Mae Sam Lap

1. กล่าวนำ

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นพื้นถิ่น พื้นเมือง สร้างขึ้นโดยกลุ่มชน ก่อรูปตามสภาพแวดล้อม ทั้งเชิงกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและจิตวิทยา (Oliver, 1997; Panin, 2008; Temiyapan, 2009; Oranratmanee, 2009) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายพื้นที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขเฉพาะ โดยเฉพาะข้อจำกัดด้านภูมิประเทศของพื้นที่ ทำให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความผสมผสานระหว่างลักษณะของชาติพันธุ์และรูปแบบเฉพาะถิ่นที่เกิดจากการปรับตัวตามเงื่อนไขใหม่

ปัจจุบันปัญหาความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมกลายเป็นปัญหาร่วมของมนุษยชาติที่นับวันจะทวีความรุนแรง รวดเร็วและฉับพลัน ทำความเสียหายต่อถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของมนุษย์ แต่ถิ่นฐานในหลายพื้นที่ในโลกสามารถปรับตัวและสร้างที่อยู่อาศัยตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมด้วยการใช้เทคโนโลยีแบบพื้นถิ่น ซึ่งสามารถนำมาถอดบทเรียนเพื่อสร้างองค์ความรู้ในการรับมือ จัดการ และแก้ปัญหาการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทยตลอดจนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีเงื่อนไขเฉพาะ เนื่องจากอยู่ในเขตที่ราบลุ่มต่ำ และมีสถานะเสี่ยงทางธรณีสัณฐานจากสภาพภูมิศาสตร์ของที่ตั้งเองและการกระทำของมนุษย์ บ้านแม่สามแลบ แม่ฮ่องสอนเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีภูมิฐานของพื้นที่ที่มีปัญหาต่อการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากเป็นที่ราบลักษณะแคบยาวและลาดชันในแนวเขตที่สูง ริมฝั่งห้วยแม่สามแลบ ซึ่งเป็นลำห้วยสาขาของแม่น้ำสาละวิน จึงเป็นถิ่นฐานที่ต้องใช้ภูมิปัญญาในการปรับตัวและปรับเปลี่ยนที่อยู่อาศัยตามสภาพแวดล้อม (Poonwanit, 2013)

พื้นที่บ้านแม่สามแลบอยู่ในเขตชายแดนไทยกับพม่าที่มีการตั้งถิ่นฐานของพหุชาติพันธุ์มาช้านานโดยอพยพมาจากเมืองผาปูน รัฐกะเหรี่ยง สหภาพเมียนมาร์ มีทั้งไทใหญ่ กะเหรี่ยง และพม่า ซึ่งอพยพมาตั้งถิ่นฐานเนื่องจากหนีภัยสงครามในพม่าและเดินทางมาค้าขาย โดยมีกลุ่มไทใหญ่เป็นกลุ่มประชากรหลักที่ตั้งถิ่นฐานมานานที่สุด กลุ่มเรือนไทใหญ่ที่บ้านแม่สามแลบแตกต่างจากเรือนไทใหญ่ทั่วไปที่มักเป็นเรือนยกพื้นหลังเดี่ยว ขนาดเสา 12-15 เสา มีที่โล่งรอบเรือน ดังรูปที่ 1 (Oranratmanee, 2015) ในขณะที่เรือนไทใหญ่บ้านแม่สามแลบ มีลักษณะเฉพาะด้วยข้อจำกัดของที่ตั้ง คือ เป็นเรือนแถวสร้างชิดติดกันเรียงเป็นแนวไปตามลำน้ำและไหล่เขา หากพิจารณาในรายละเอียดการจัดวางและใช้พื้นที่ ยังคงมีลักษณะเฉพาะที่แสดงออกถึงความเป็นเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่อยู่บางส่วน กรณีการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมของเรือนไทใหญ่ที่บ้านแม่สามแลบจึงนับว่ามีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจแตกต่างจากเรือนไทใหญ่ทั่วไป (Panin, 1996a)

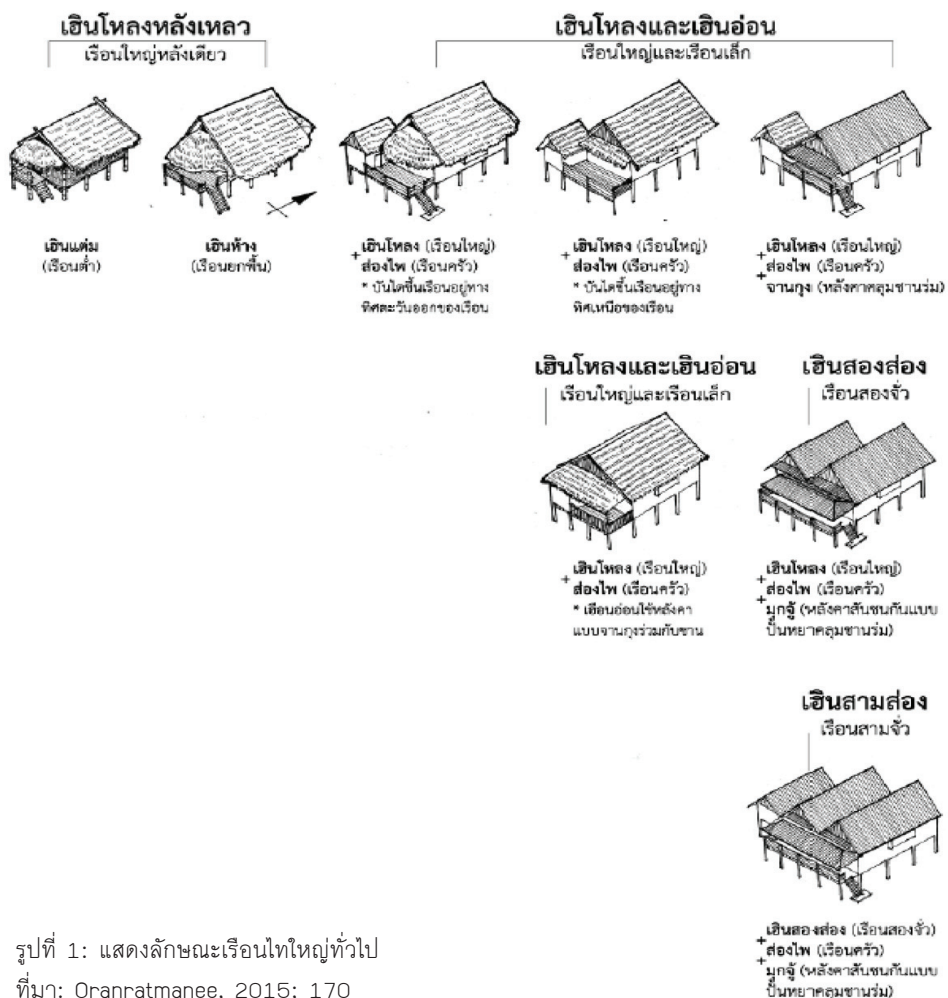
ประเด็นของบทความนี้มุ่งค้นหาการปรับตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทใหญ่ในเขตพื้นที่ที่มีเงื่อนไขเฉพาะทางด้านสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นประเด็นและพื้นที่ที่ศึกษามีการวิจัยค่อนข้างน้อย งานศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทใหญ่ในไทยที่ผ่านมามักศึกษาแบบแผนพื้นถิ่นในบริบทชาติพันธุ์ในพื้นที่ถิ่นฐานหลักที่มีไทใหญ่อาศัยอยู่ โดยเฉพาะในอำเภอเมือง อำเภอขุนยวม (Pomtongkam and Others, 1998) งานศึกษาเหล่านี้แม้สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทใหญ่ในไทยได้

เป็นอย่างดี แต่ยังขาดประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวตามพลวัตที่เปลี่ยนแปลงบริบทสภาพแวดล้อม ผลการศึกษาในประเด็นนี้ได้ชี้ให้เห็นพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถปรับตัวจนก่อให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เหมาะสม นับเป็นภูมิปัญญาทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีประโยชน์และคุณค่าสำหรับการศึกษาสถาปัตยกรรมในบริบทที่เปลี่ยนแปลงในไทย ภูมิภาค และในโลก

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อสำรวจลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่ ในเขตพื้นที่ที่มีเงื่อนไขเฉพาะด้านสภาพแวดล้อมและลักษณะทางกายภาพของที่ตั้งที่บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2.2 เพื่อถอดบทเรียนภูมิปัญญาและอธิบายพลวัตการปรับตัวทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทใหญ่ในพื้นที่ที่มีเงื่อนไขเฉพาะด้านสภาพแวดล้อมและลักษณะทางกายภาพของที่ตั้ง

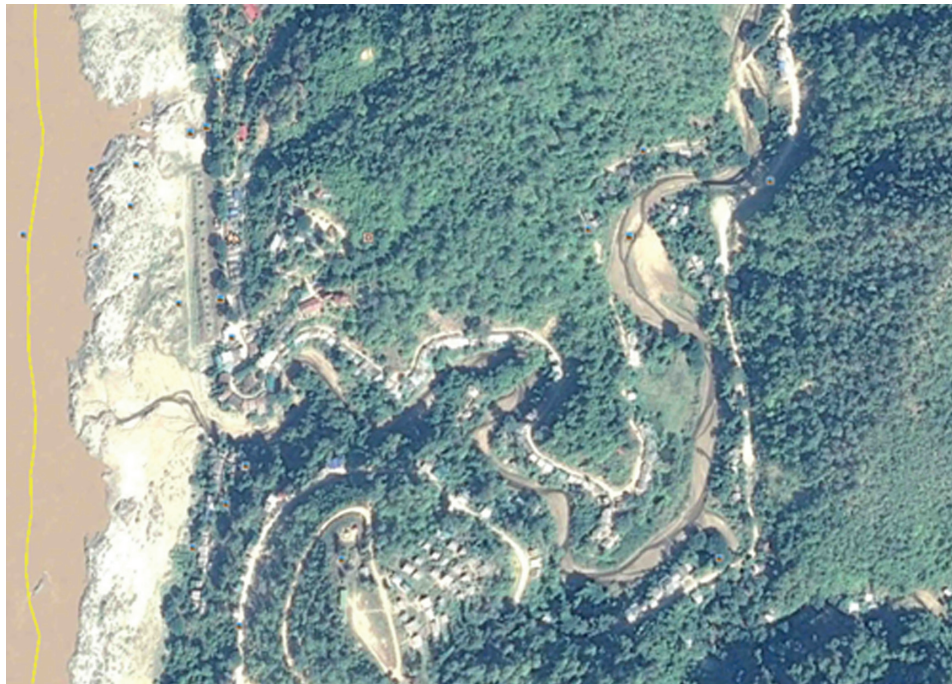

รูปที่ 1: แสดงลักษณะเรือนไทใหญ่ทั่วไป

ที่มา: Oranratmanee, 2015; 170

3. พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาบ้านแม่สามแลบตั้งอยู่ในเขตปกครองของหมู่ที่ 1 ตำบลแม่สามแลบ อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วยกลุ่มเรือนทั้งชาติพันธุ์ไทใหญ่ กะเหรี่ยง และพม่าประมาณ 250 หลังคาเรือน รวมประชากรทั้งสิ้นประมาณ 1,490 คน มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนคดเคี้ยวไปตามความลาดชันของลักษณะพื้นที่ดังแผนผังที่ในรูปที่ 2

รูปที่ 2: ลักษณะที่ตั้งถิ่นฐานบ้านแม่สามแลบ อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: Google earth เข้าถึงเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2014

4. วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การสังเกตและการสัมภาษณ์ เป็นวิธีการหลักในการเก็บข้อมูลขั้นตอนวิจัยดังนี้

4.1 ทบทวนวรรณกรรมและข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ข้อมูลเกี่ยวกับชาติพันธุ์ไทใหญ่ พื้นที่ศึกษาบ้านแม่สามแลบ แนวคิดด้านภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ

4.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม ประกอบด้วย

1. การสำรวจ สภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ การตั้งถิ่นฐานหมู่บ้าน และลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือน

2. การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำชุมชนและบุคคลสำคัญเกี่ยวกับประเด็นประวัติศาสตร์ การปกครอง การตั้งถิ่นฐาน สภาพแวดล้อมที่ตั้ง โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และกลุ่มเจ้าของเรือนในประเด็นพื้นฐานของเรือนและผู้อยู่อาศัย การปรับตัวในการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อม พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของเรือนนับจากช่วงเริ่มสร้างจนถึงปัจจุบัน ปัจจัยของสภาพแวดล้อมในเขตที่ตั้ง เทคนิควิทยา รวมถึงวัสดุและเทคโนโลยีท้องถิ่น

4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นที่กำหนด ได้แก่ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้าน ลักษณะเรือนและวิถีการอยู่อาศัย ภูมิปัญญาการปรับตัวและพลวัตทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทใหญ่ ในเขตพื้นที่บ้านแม่สามแลบ เพื่อสรุปผลการถอดบทเรียนภูมิปัญญาการปรับตัวของเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่ ตามลักษณะเฉพาะและข้อจำกัดด้านภูมิประเทศของที่ตั้ง

4.4 การสังเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ภาคสนาม มาสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและคลี่คลายไปสู่การอภิปรายเชื่อมโยงประเด็นแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาการปรับตัว พลวัตการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

5. กรอบแนวคิดงานวิจัย

แนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษางานวิจัยคือ ภูมิปัญญาและพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Oliver, 1997; Na Talang, 1997; Panin, 2008; Temiyapan, 2009; Oranratmanee, 2009; Inpuntung, 2011) เพื่อถอดบทเรียนภูมิปัญญาและอภิปรายพลวัตทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในการปรับตัวสร้างที่อยู่อาศัย จนทำให้เกิดรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีการผสมผสานของลักษณะทางชาติพันธุ์และรูปแบบเฉพาะเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าในสภาวะความแปรปรวนของโลกทั้งในปัจจุบันและอนาคต

6. ผลการศึกษา

ประกอบด้วยเนื้อหา 4 ประเด็นคือ ลักษณะเฉพาะของถิ่นฐาน รูปแบบผังหมู่บ้าน ลักษณะเรือน ภูมิปัญญาการปรับตัวของสถาปัตยกรรม

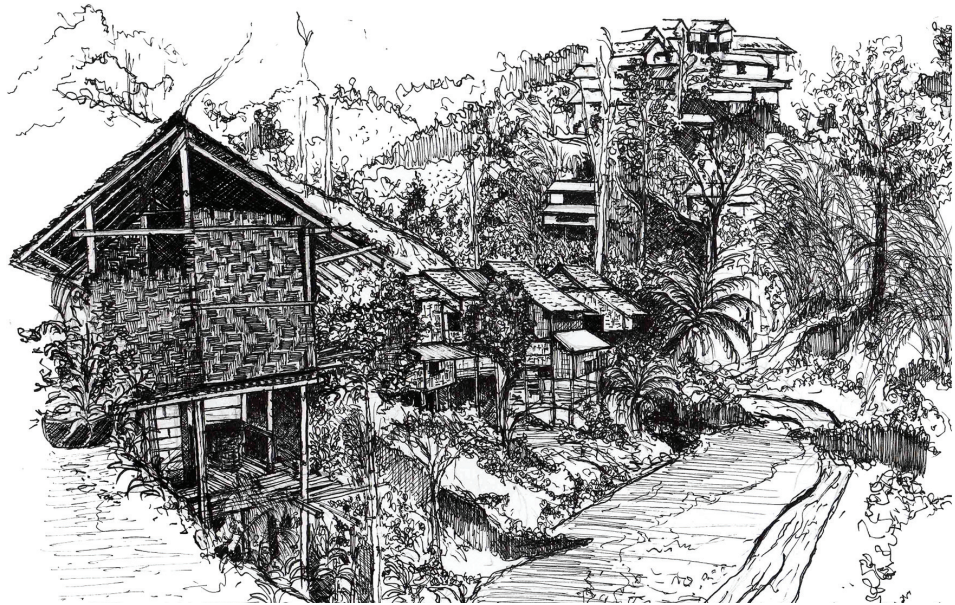
6.1 ลักษณะเฉพาะของถิ่นฐาน

จากการสำรวจลักษณะเฉพาะของถิ่นฐานที่ตั้งของบ้านแม่สามแลบพบว่าภูมิศาสตร์ที่ตั้งมีลักษณะเป็นเขตภูเขาสูงสลับซับซ้อนที่มีความลาดชันมาก ที่ตั้งหมู่บ้านเป็นเขตที่ราบกลางหุบเขามีลักษณะแคบยาว มีลำห้วยไหลผ่าน การตั้งเรือนพบกระจายตัวไปตามที่ราบกลางหุบเขาและบริเวณไหล่เขาติดกับลำห้วยที่มีตลิ่งสูง ดังรูปที่ 3 และ 4

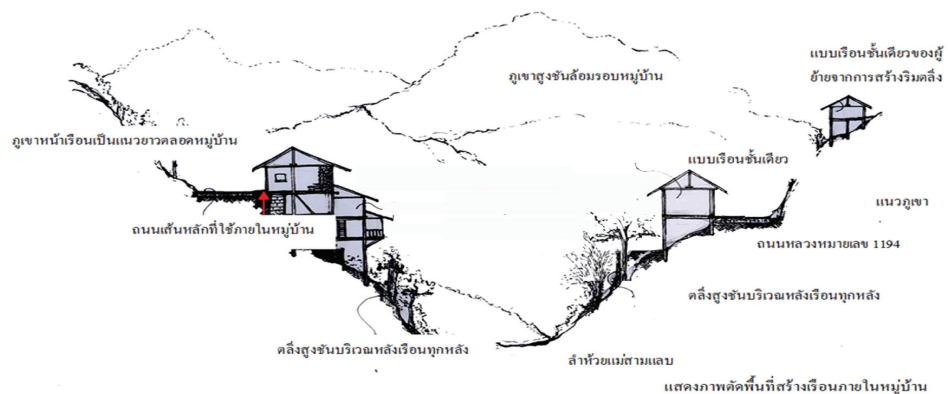
6.2 รูปแบบผังบ้าน

บ้านแม่สามแลบ มีลักษณะเป็นชุมชนขนาดเล็กที่มีความหนาแน่นล้อมรอบด้วยภูเขา ลำห้วย และแม่น้ำสาละวิน ชุมชนวางตัวคดเคี้ยวไปตามเส้นทางของถนน ในหมู่บ้านประกอบด้วยกลุ่มเรือนของผู้พวยพทั้งกลุ่มชาวไทยใหญ่ กลุ่มชาวพม่า และกลุ่มชาวกะเหรี่ยง ทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์มีการแบ่งแยกพื้นที่สร้างเรือนของแต่ละกลุ่มเป็นสัดส่วนชัดเจน โดยแบ่งสัดส่วนพื้นที่ตั้งเรือนเรียงรายกันตาม

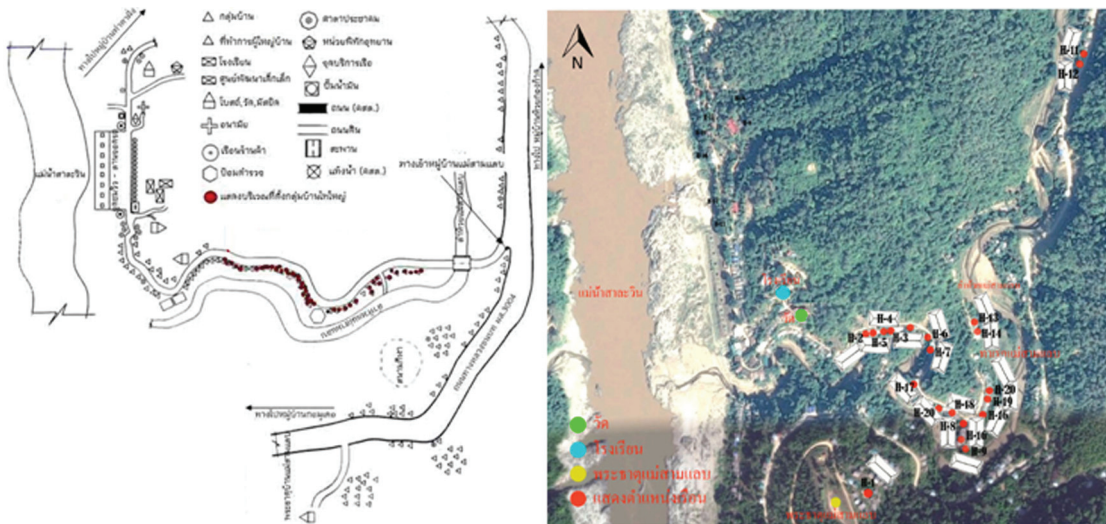
ยาวจากต้นน้ำไปยังปลายน้ำ ประกอบด้วยกลุ่มไทใหญ่ พม่า และกะเหรี่ยงตามลำดับ กลุ่มไทใหญ่ ตั้งถิ่นฐานเรียงรายไปตามไหล่เขาโดยยึดแนวติดกับถนนสายหลักที่วิ่งเข้าสู่หมู่บ้าน หน้าถนนเป็น ศูนย์กลางหมู่บ้าน เป็นที่ตั้งของห้องแถวร้านค้า และที่พักผ่อนชมทัศนียภาพริมฝั่งน้ำก่อนลงเรือล่อง แม่น้ำสาละวิน การสำรวจการจัดวางทิศทางหมู่บ้านพบว่าทิศใต้ใช้เป็นทางเข้าหมู่บ้าน ส่วนทิศเหนือ เป็นที่ตั้งของโรงเรียน วัด มัสยิด โบสถ์คริสต์ หมู่บ้านกะเหรี่ยง ศูนย์ป้องกันโรคติดต่อ ท่าเรือแม่สาม แลบ และสถานปฏิบัติการทางทหารในเขตพื้นที่ชายแดน ลักษณะผังบ้านเป็นดังรูปที่ 5

รูปที่ 3: ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนไทใหญ่ บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

รูปที่ 4: ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนไทใหญ่ บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

รูปที่ 5: ลักษณะการวางผังหมู่บ้านของชาวไทยใหญ่ บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: ดัดแปลงจาก Google map 2015

6.3 ลักษณะเรือน

เรือนไทใหญ่บ้านแม่สามแลบมีขนาดหน้ากว้างของเรือนใกล้เคียงกัน คือ ประมาณ 4.00-8.00 เมตร หรือ 2-4 ช่วงเสา มีลักษณะเป็นเรือนยกพื้นเสาสูง มีด้านหน้าเรือนติดกับถนน โดยยกสูงจากระดับถนนประมาณ 0.10-0.40 เมตร ส่วนด้านหลังเรือนระดับพื้นชั้นล่างยกสูงจากผิวดินตั้งแต่ 0.50-4.00 เมตรโดยประมาณ ระยะร่นจากลำห้วยถึงตัวเรือน ประมาณ 5.00-8.00 เมตร เพื่อให้พื้นแนวน้ำหลาก

การวิเคราะห์ผลสำรวจลักษณะเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่ในเขตพื้นที่บ้านแม่สามแลบ ประกอบด้วยการวิเคราะห์รูปแบบเรือน การขยายเรือน การจัดวางทิศทางเรือน และการจัดพื้นที่ใช้สอย

6.3.1 รูปแบบเรือน

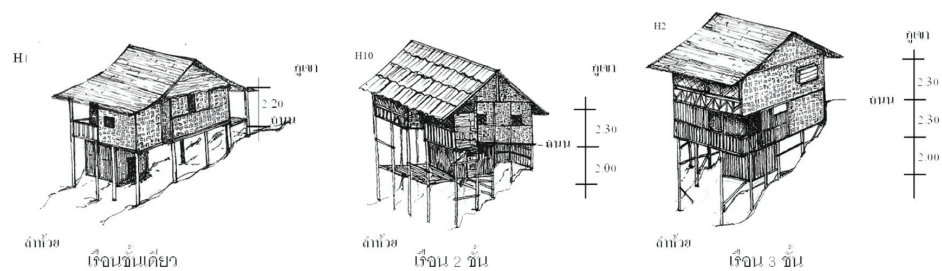
การวิเคราะห์ที่ได้จำแนกเรือนออกได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ ก.เรือนชั้นเดียว ข.เรือน 2 ชั้น ค.เรือน 3 ชั้น¹ ดังรูปที่ 6

ก. เรือนชั้นเดียว เป็นเรือนยกพื้นบนเสาสูงที่มีพื้นที่ใช้งานเพียงระดับเดียว มีด้านหน้าเรือนติดกับถนน และด้านหลังหันออกสู่ลำห้วย โดยมีระดับสูงเหนือจากลำห้วยมาก วัสดุที่ใช้ในการสร้างเรือนประกอบด้วย ไม้เนื้อแข็ง ไม้ไผ่ ใบตองตึง และสังกะสี เป็นเรือนของผู้อพยพเข้ามาใหม่ยังไม่มีทุนรอนมากนัก หรือเป็นเรือนที่สร้างทดแทนเรือนหลังเก่าที่พังเสียหายไป

¹ จะเห็นได้ว่า การวิเคราะห์รูปแบบเรือนมีผลต่างจากรูปแบบเรือนไทใหญ่ที่ศึกษามาก่อนหน้า ที่มักแยกตามลักษณะและจำนวนจั่วหลังคา (Oranratmanee, 2015)

ข. เรือน 2 ชั้น เป็นเรือนยกพื้นบนเสาสูงที่มีการลดหลั่นระดับการใช้งานเป็น 2 ระดับ โดยใช้เสาสูงหยั่งรับพื้นที่ใช้สอยที่ขยายลงไปด้านล่างตามความลาดชันของที่ตั้ง ด้านหน้าเรือนยังคงติดกับถนน ส่วนหลังเรือนหันออกสู่ลำห้วย มีระดับสูงจากลำห้วยน้อยกว่าแบบเรือนชั้นเดียว วัสดุที่ใช้ในการสร้างเรือนมีทั้งเรือนแบบก่ออิฐฉาบปูน ไม้เนื้อแข็ง ไม้ไผ่ ใบตองตึง สังกะสี หรือกระเบื้องมุงหลังคา ส่วนใหญ่เป็นเรือนของผู้เข้ามาอาศัยในพื้นที่เป็นเวลานาน ทำให้มีฐานะมันคง สามารถปรับปรุงเรือนจนแข็งแรงและใหญ่ขึ้น

ค. เรือน 3 ชั้น เป็นเรือนยกพื้น เสาสูง ขยายพื้นที่ใช้สอยลงไปด้านล่างลดหลั่นเป็น 3 ระดับ โดยใช้เสาสูงยึดเป็นโครงสร้างทีละช่วง ชั้นบนเป็นด้านหน้าเรือนติดกับถนน ด้านหลังเรือนหันสู่ลำห้วย มีความสูงจากระดับลำห้วยน้อยที่สุด วัสดุที่ใช้ในการสร้างเรือนประกอบด้วย ไม้เนื้อแข็ง ไม้ไผ่ ใบตองตึง และสังกะสี ส่วนใหญ่เป็นเรือนของผู้ที่อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่บ้านแม่สามแลบเป็นรุ่นแรก มีฐานะมันคงและสถานะมั่นคง

รูปที่ 6: การจำแนกรูปแบบเรือนทั้ง 3 รูปแบบ

6.3.2 การขยายเรือน

การขยายเรือนตามรูปแบบเรือนที่กล่าวแล้วทั้ง 3 รูปแบบ เป็นดังรูปที่ 6, 7 และ 8 มีรายละเอียดดังนี้

ก. เรือนชั้นเดียว ส่วนใหญ่เป็นเรือนของผู้มีรายได้น้อย และเป็นกลุ่มผู้อพยพเข้ามาใหม่ เป็นเรือนหลังแรกหรือหลังที่สองที่สร้างในพื้นที่ มีจำนวนผู้อยู่อาศัย 1-5 คน ที่ครอบครัวยังมีขนาดเล็ก สมาชิกยังอายุไม่มากนัก มีส่วนนอนเพียงส่วนเดียว สำหรับครัวเรือน โดยและสมาชิกหญิง ส่วนลูกชายมักนอนกับพ่อตรงส่วนโถงหน้าหิ้งพระ (เข่งพรา) จากการสัมภาษณ์พบว่า การต่อขยายพื้นที่เพิ่มของเรือนเดี่ยว มักต่อเติมส่วนครัว ซักล้าง และห้องน้ำไปทางด้านข้างและด้านหลัง โดยลดระดับพื้นที่ต่ำกว่าพื้นโถงและห้องนอน รูปที่ 7

ข. เรือน 2 ชั้น ส่วนมากเป็นเรือนของผู้มีรายได้น้อยถึงปานกลางอพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่เป็นเวลานานตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน เป็นเรือนที่ได้ปรับปรุงและอยู่อาศัยมาแล้ว 2-3 ช่วงคน มีจำนวนผู้อยู่อาศัย 1-5 คน มีลูกหลานที่เริ่มโตและต้องการพื้นที่ส่วนตัวแยกจากพ่อแม่ การต่อขยายพื้นที่เรือน 2 ชั้นเป็นการเพิ่มเติมพื้นที่ตามจำนวนผู้อยู่อาศัยและพัฒนาการของครัวเรือน ลักษณะการต่อเติมมักต่อพื้นที่เรือนลงไปด้านล่าง เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับเป็นห้องนอนลูกสาวแยกจากพ่อแม่ เพิ่มครัว ห้องน้ำ และพื้นที่ระเบียงพักผ่อนในช่วงฤดูร้อนหรือตอนกลางวันในช่วงที่มีแดดร้อนจัด เรือนบางหลังหากมีผู้สูงอายุมีห้องน้ำอยู่ชั้นบนเพื่อความสะดวกต่อผู้อยู่อาศัย การลดระดับพื้นที่ห้องน้ำมักให้ต่ำจากระดับของพื้นที่อื่นภายในเรือน รูปที่ 8

ค. เรือน 3 ชั้น เป็นเรือนของผู้มีรายได้ปานกลางถึงมาก อพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่เป็นรุ่นแรก มักเป็นเรือนปรับปรุงมาแล้วหลายครั้งและอยู่อาศัยกันมา 2-3 ช่วงคน มีจำนวนผู้อยู่อาศัย 3-6 คน การต่อขยายพื้นที่เรือน 3 ชั้นมีลักษณะร่วมที่คล้ายกับเรือนแบบขยาย 2 ชั้น ลักษณะการต่อเติมพื้นที่เรือนขยายลงไปด้านล่าง เพื่อใช้พื้นที่ชั้น 2 เป็นห้องนอนลูกสาว ครัวทั้งครัวหลักและครัวรองของครัวเรือนย่อย และพื้นที่อเนกประสงค์ของครัวเรือน ส่วนชั้น 3 มักเป็นห้องน้ำ พื้นที่เก็บของ และตากเสื้อผ้า มีห้องน้ำระดับล่างสุด พื้นที่ห้องน้ำมักลดระดับพื้นที่ต่ำกว่าพื้นที่ส่วนอื่น รูปที่ 9

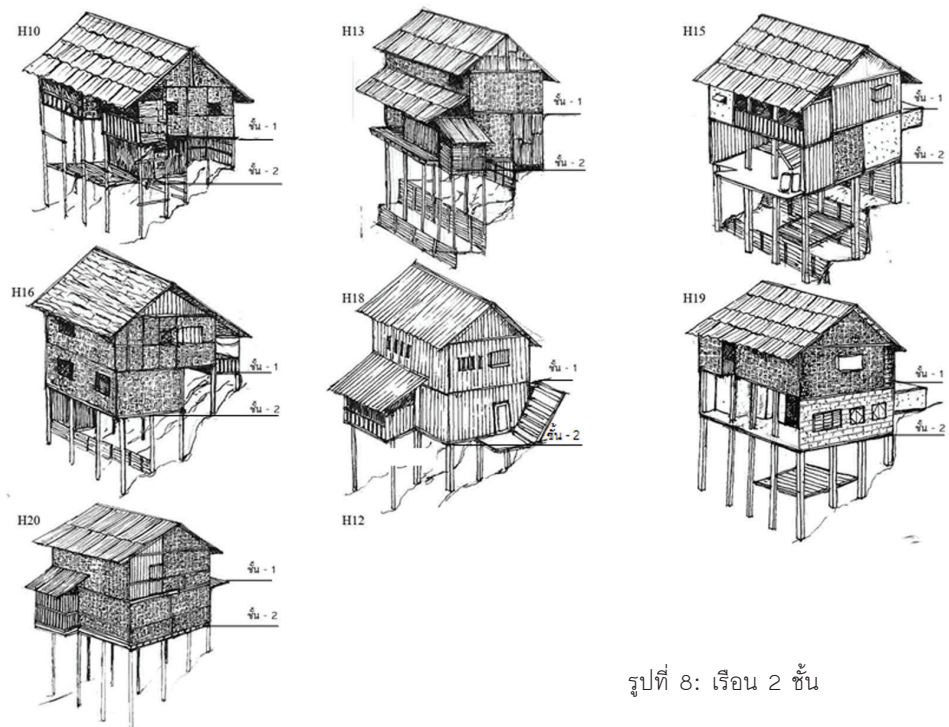
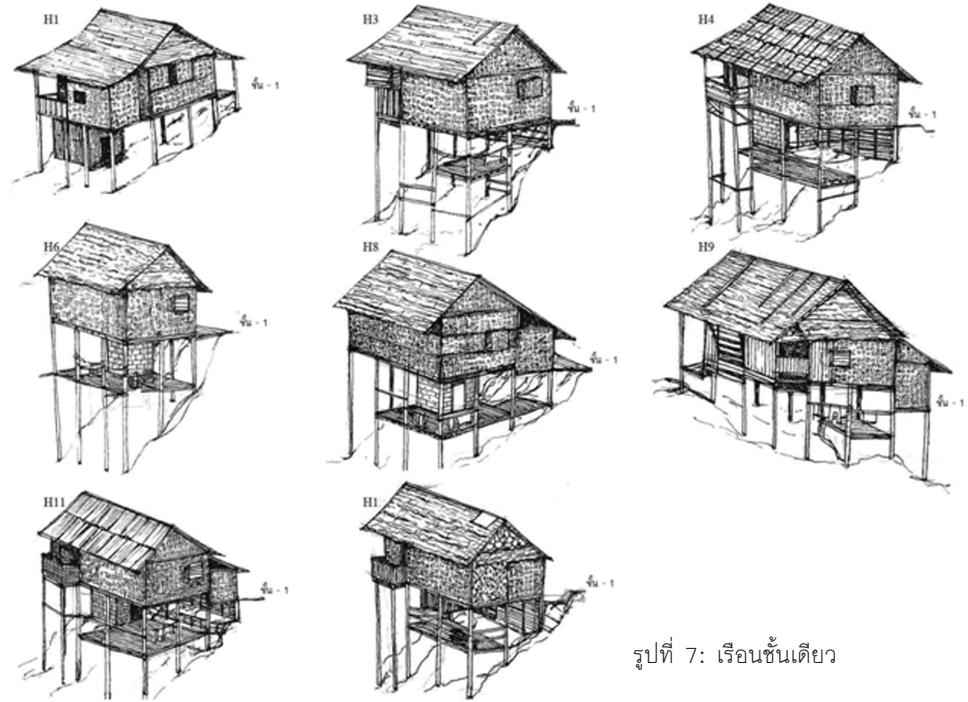
6.3.3 การจัดวางทิศทางเรือน

การสำรวจการจัดวางทิศทางเรือนไทใหญ่ที่บ้านแม่สามแลบพบว่ามักหันทิศทางเรือนคดเคี้ยวขนานไปกับแนวสัณฐานของที่ตั้ง มีด้านหน้าเรือนติดกับถนน ด้านหลังของเรือนหันสู่ลำห้วย มีด้านซ้ายคาชนากับถนนและลำห้วย ส่วนด้านจั่วหันไปทางด้านข้างเรือน² โดยถือทิศที่ตั้งของวัดเป็นทิศมงคล การหันทิศหัวนอนนิยมหันไปทางหิ้งพระ (เชิงพระ) ซึ่งอยู่ติดกับเสาเอกทางมุมฝั่งทิศตะวันออก หรือหันไปทางวัด หรือหันไปในทิศที่เหมาะสม แนวการนอนนิยมนอนขนานกับจั่วเรือน จะเห็นได้ว่าการจัดทิศทางเรือนไม่ยึดหลักทิศเคร่งครัดตามแบบไทใหญ่ดั้งเดิม แต่ผ่อนปรนไปตามสภาพของพื้นที่ ยกเว้นเรือนบางหลังที่มีที่ตั้งเอื้ออำนวยต่อการวางทิศทางที่ถูกต้อง จะจัดวางทิศทางเรือนตามความเชื่อดั้งเดิมที่ยึดถือกันมา รูปที่ 10

6.3.4. การจัดพื้นที่ใช้สอย

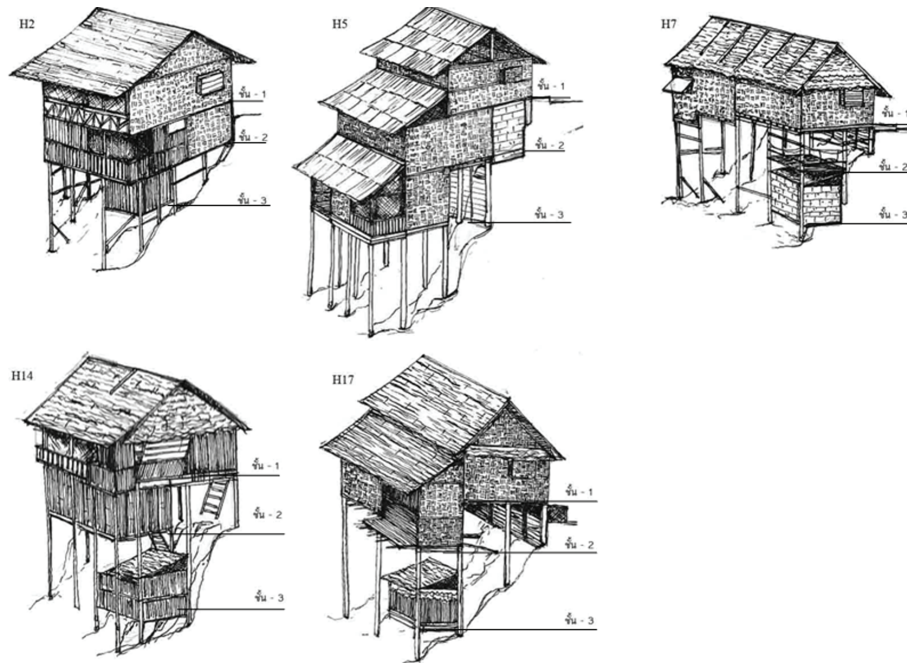
การจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนไทใหญ่บ้านแม่สามแลบมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนใช้งานเป็น 5-8 ส่วนหลัก ประกอบด้วย โถง ห้องนอน ครัว พื้นที่อเนกประสงค์ ห้องเก็บของ พื้นที่ซักล้าง พื้นที่สำหรับตากเสื้อผ้า และห้องน้ำ มีโถงเป็นพื้นที่เข้าถึงอันดับแรกตามด้วยห้องนอนพ่อแม่และครัว การจัดพื้นที่ให้ความสำคัญกับระดับสูงต่ำของพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนเสมอโดยมีโถง หิ้งพระ (เชิงพระ) และห้องนอนของพ่อแม่อยู่ชั้นบนสุด ตำแหน่งของโถง หิ้งพระและห้องนอนพ่อแม่พบเหมือนกันจนเป็นลักษณะร่วมกันทั้งเรือนแบบชั้นเดียว เรือนแบบ 2 ชั้น และเรือน 3 ชั้น พื้นที่ชั้นถัดลงไปเป็นห้องนอนลูกสาว พื้นที่ครัว และพื้นที่ใช้สำหรับพักผ่อนริมหน้าต่างตามลำดับ ส่วนชั้นล่างสุดเป็นพื้นที่ห้องน้ำ เก็บของ และเลี้ยงสัตว์ ดังรูปที่ 11, 12, และ 13

² ซึ่งต่างจากแบบแผนเรือนไทใหญ่ที่วางทิศทางหันหลังคาเรือนตามแนวเหนือ – ใต้ และหันจั่วเรือนออกด้านหน้า หันซ้ายออกด้านข้าง (Oranratmanee, 2015)

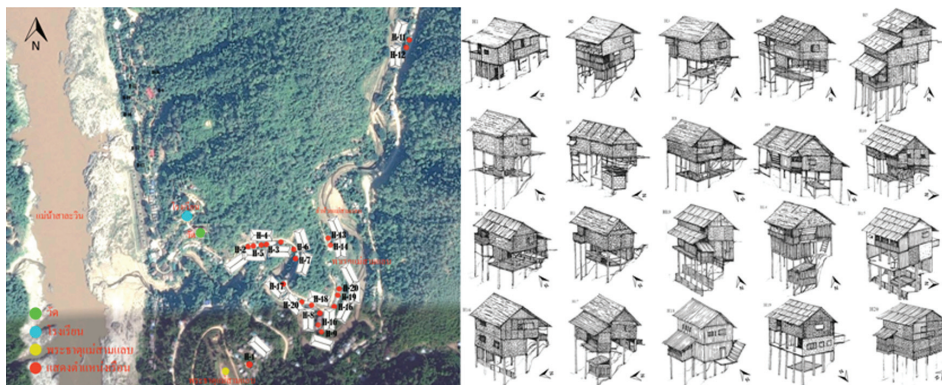

A-42

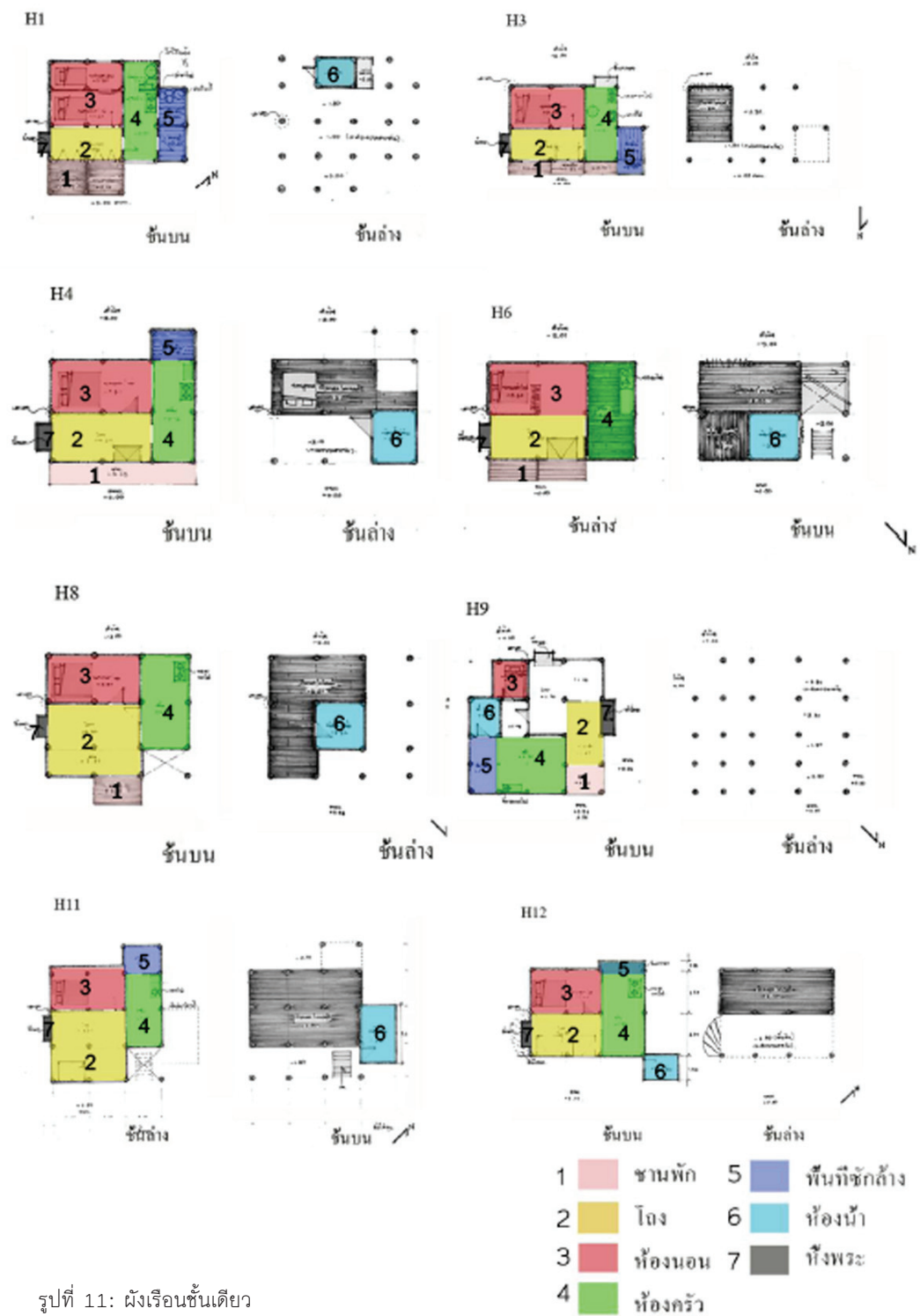
หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

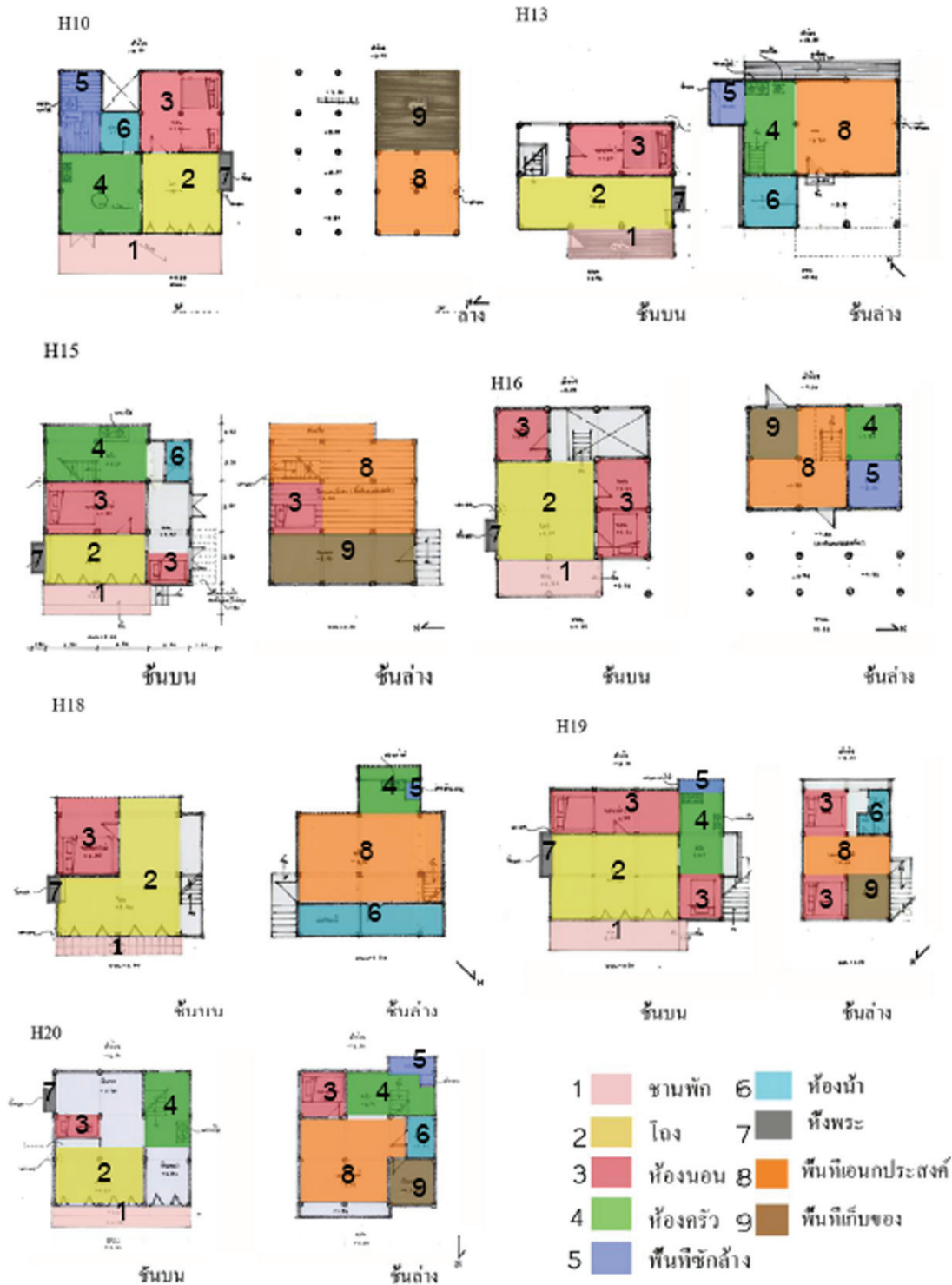
รูปที่ 9: เรือน 3 ชั้น

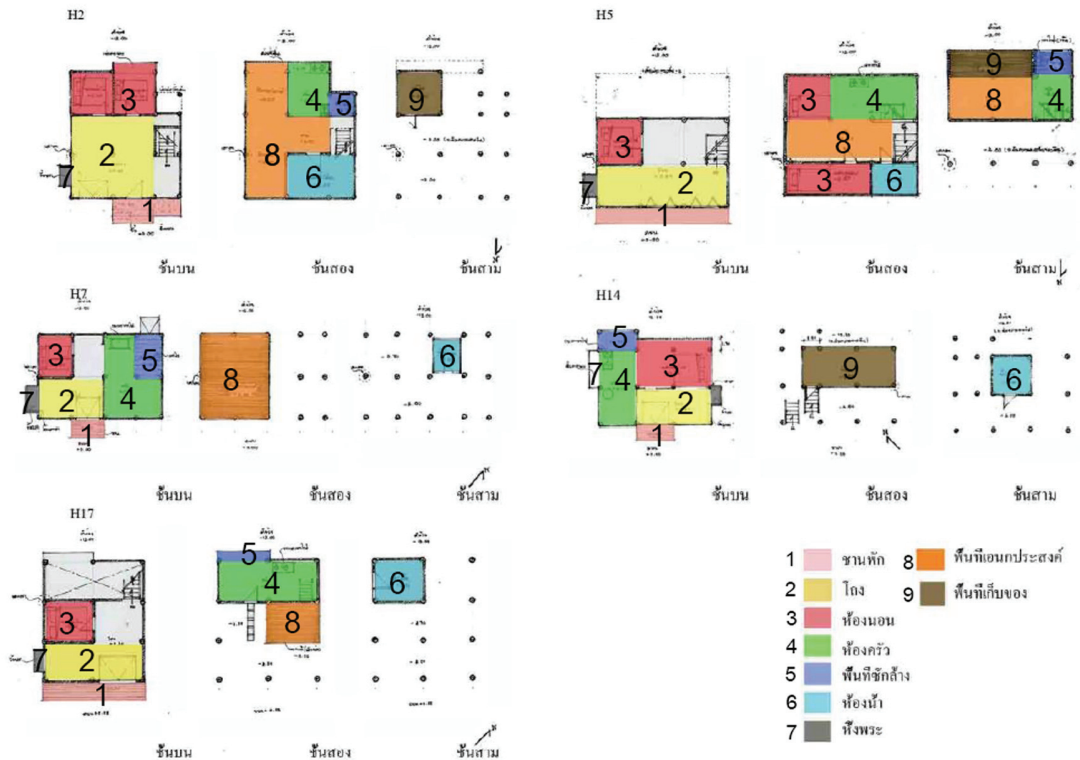
รูปที่ 10: ลักษณะการวางทิศทางเรือนของชาวไทใหญ่ บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

รูปที่ 11: แผนผังชั้นเดียว

รูปที่ 12: ผังเรือน 2 ชั้น

รูปที่ 13: ผังเรือน 3 ชั้น

6.4 การถอดบทเรียนภูมิปัญญาการปรับตัวของสถาปัตยกรรม

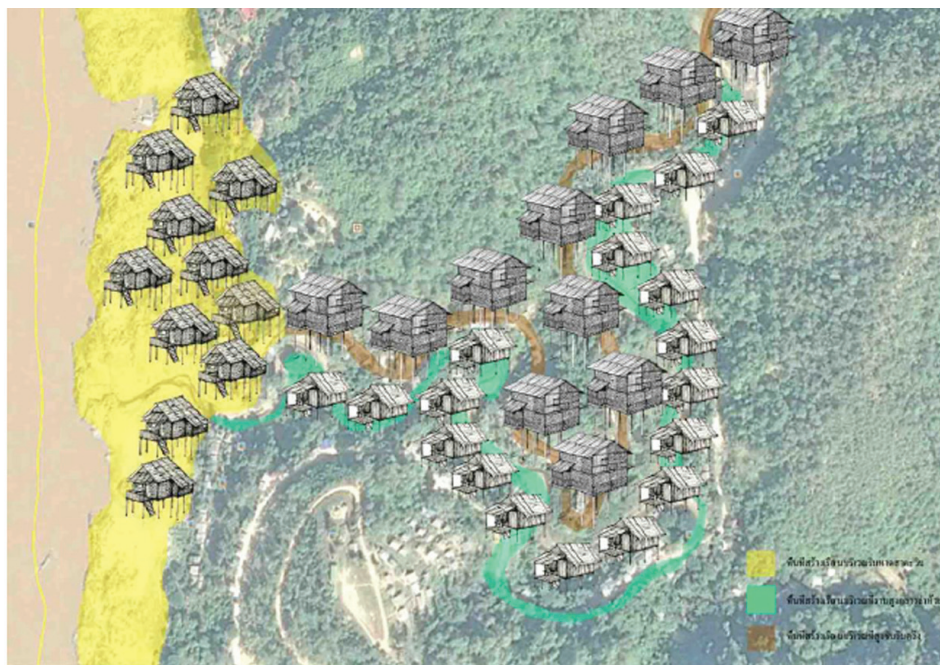
การถอดบทเรียนจากผลการศึกษาข้อ 6.1-6.3 พบรูปแบบการปรับตัวที่เกิดขึ้นจากหลายเหตุปัจจัย ทั้งจากปัญหาและผลกระทบจากลักษณะที่ตั้ง ความแปรปรวนของสภาพแวดล้อม ตลอดจนความต้องการของผู้อยู่อาศัยและพัฒนาการของครัวเรือน เป็นกระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญาที่สั่งสมจากประสบการณ์

การวิเคราะห์เพื่อถอดบทเรียน ประกอบด้วยประเด็นวิเคราะห์ ได้แก่ ภูมิปัญญาการปรับตัวตามกายภาพที่ตั้งและการจัดระบบสาธารณูปโภค ภูมิปัญญาด้านเทคนิคการสร้างและวัสดุ และภูมิปัญญาการจัดวางทิศทางและใช้พื้นที่ภายในเรือน

6.4.1 ภูมิปัญญาการปรับตัวตามกายภาพที่ตั้งและการจัดระบบสาธารณูปโภค

จากการประมวลผลสำรวจและการสัมภาษณ์พบว่าพื้นที่บ้านแม่สามแลบเป็นกรณีศึกษาด้านการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงและเป็นลำดับชัดเจน การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มีระยะเวลานานกว่า 40 ปี ในช่วงเวลาดังกล่าวพบว่าการปรับตัวเพื่ออยู่อาศัยในพื้นที่บ้านแม่สามแลบหลายครั้ง ดังรูปที่ 14 เมื่อแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงปี พ.ศ.2518 ได้เลือกสร้างบ้านเรือนในแบบดั้งเดิมในแบบยกพื้นต่ำ ซึ่งเป็นเรือนแรกตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมหาดด้านหน้าแม่น้ำสาละวิน แต่ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2542 ได้เกิดเหตุไฟไหม้ จนสร้างความเสียหายต่อหมู่บ้าน จึงได้อพยพย้ายพื้นที่ตั้ง

บ้านเรือนไปยังบริเวณที่ราบสูงบริเวณลำห้วยโดยยังคงสร้างเรือนแบบดั้งเดิมอยู่ แต่ภายหลังได้เกิดอุทกภัยน้ำป่าพัดบ้านเรือนเสียหายอีกครั้ง จึงย้ายพื้นที่สร้างบ้านเรือนขึ้นไปบนพื้นที่สูงริมตลิ่งบริเวณไหล่เขาซึ่งเป็นพื้นที่ปัจจุบัน แม้พื้นที่สร้างบ้านเรือนบริเวณปัจจุบันยังคงมีปัญหาภัยพิบัติดินโคลนถล่มในช่วงฝนตกหนักอยู่บ้าง แต่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อขั้นรุนแรงมากนัก จึงยังไม่มีการย้ายพื้นที่แต่เลือกปรับรูปแบบและวิธีการสร้างเรือนให้เหมาะสมกับพื้นที่เชิงเขาที่มีความลาดชันตั้งแต่ 30-85 องศา คือ มีลักษณะโครงสร้างเสาสูง มีค้ำยันยึดเกาะเรือนไปตามความลาดชัน เพื่อเพิ่มความแข็งแรงและคงทนให้กับโครงสร้างเรือน ปรับพื้นที่หน้าดินและสร้างกำแพงกันดินด้วยไม้ไผ่และคอนกรีตบล็อกเพื่อเพิ่มการยึดเกาะที่มั่นคงและป้องกันดินถล่ม บดอัดดินให้แน่นก่อนการขุดหลุมเสาเพื่อให้ฐานรากแน่นหนา

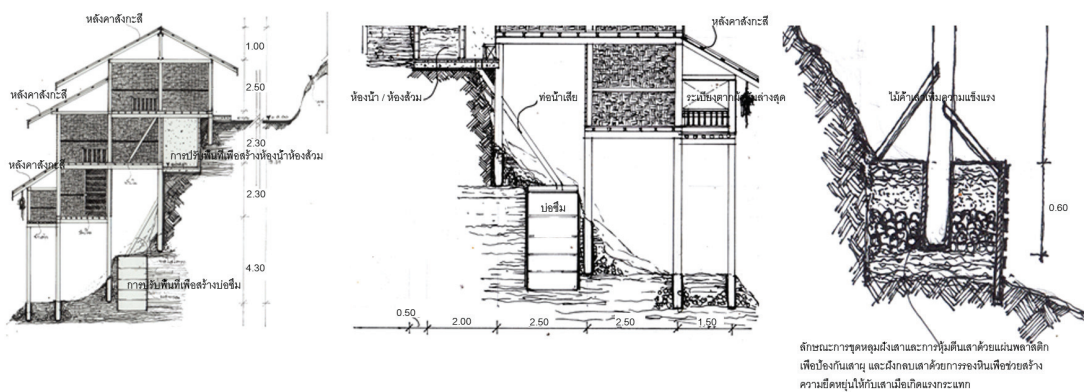
รูปที่ 14: แสดงการเปลี่ยนรูปแบบเรือนตามลักษณะที่ตั้ง

รูปที่ 15: การจัดการระบบสาธารณูปโภค

รูปที่ 16: ลักษณะการปรับหน้าดินเพื่อการสร้างเรือน

รูปที่ 17: เทคนิคการสร้างและการเลือกใช้วัสดุ

รูปที่ 18: ตัวอย่างแสดงการเลือกใช้วัสดุ

ส่วนการจัดการระบบสาธารณูปโภคในพื้นที่ประกอบด้วย การจัดการเส้นทางสัญจรในหมู่บ้าน ประกอบด้วย การสร้างถนนตัดผ่านหมู่บ้านหลังจากการสร้างเรือนและเปลี่ยนจากการใช้เส้นทางลำห้วยสัญจรในอดีตมาใช้ถนนในปัจจุบัน การจัดการระบบน้ำกินน้ำใช้ด้วยระบบประปาภูเขาและขุดหลุมใต้ดินขนาดใหญ่เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ช่วงหน้าแล้ง การจัดการระบบไฟฟ้าจากพลังงานแสงแดดและเชื้อเพลิงจากเตาแก๊สหรือเตาฟืนเพื่อสำรองไว้ใช้ ทั้งนี้ ระบบจัดการดังกล่าวถูกจัดการสร้างและดำเนินการไปพร้อมๆ กับการสร้างบ้านเรือน รูปที่ 15

6.4.2 ภูมิปัญญาด้านเทคนิคการสร้างและวัสดุ

เนื่องจากพื้นที่สร้างบ้านเรือนมีลักษณะเฉพาะด้านภูมิประเทศ อยู่ในพื้นที่ห่างไกลความเจริญและความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี ทำให้จำเป็นต้องพึ่งพาตนเองโดยอาศัยการเรียนรู้และบทเรียนที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่มีมาแต่เดิมผนวกกับประสบการณ์ที่สั่งสมจากการแก้ปัญหาของพื้นที่ เกิดเป็นเทคนิคการก่อสร้างและวัสดุที่มีลักษณะสอดคล้องกับที่ตั้งที่มีความลาดชัน ออกแบบและเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในส่วนของการสร้างฐานราก เสา คาน ฝา หลังคา ด้วยการใช้ประโยชน์จากการพึ่งพาและยึดโยงระบบโครงสร้างเข้ากับความลาดชัน รวมถึงการเลือกใช้วัสดุที่มึนน้ำหนักเบา ลดผลกระทบและแรงกดทับต่อหน้าดิน สามารถช่วยลดผลกระทบจากปัญหาดินโคลนถล่มได้ ดังตัวอย่างในรูปที่ 16, และ 17

6.4.3 ภูมิปัญญาการจัดวางทิศทางและการใช้พื้นที่ภายในเรือน

การจัดวางทิศทาง พื้นที่ใช้สอยภายในและระหว่างเรือนแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวเพื่อผสานพื้นที่ตามวิถีชีวิต และระบบสังคม เข้ากับกายภาพและข้อจำกัดของพื้นที่ การสำรวจและสัมภาษณ์พบว่า การจัดวางทิศทางจำเป็นต้องหันทิศทางไปตามแนวที่ตั้งตามลำน้ำที่คดเคี้ยว การอ้างอิงทิศทางจึงผ่อนปรน และยึดหลักมงคลตามเหมาะสม การจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนพบว่าพื้นที่ใช้งานหลักคล้ายกัน อาทิ โถง ห้องพระ ส่วนนอนพ่อแม่ ครุฑไฟ และห้องน้ำ ซึ่งพื้นที่หลักเหล่านี้ถูกจัดวางในระดับบนสุดที่มีศักดิ์การใช้งานที่สูงกว่า ส่วนพื้นที่ใช้งานย่อยอื่นๆ ประกอบด้วยพื้นที่เก็บของ ชักล้าง และพื้นที่ใช้งานนอกประสงค์ มักถูกต่อเติมภายหลังจากการสร้างเรือนหลัก โดยลดระดับพื้นต่ำกว่าพื้นที่ส่วนอื่น ต่อคานยื่นไปด้านหลังหรือด้านข้าง ยึดโครงสร้างกับกำแพงกันดินที่ติดกับถนนหรือใช้เสาขนาดเล็กเสริมตลอดจนเพิ่มไม้ค้ำยันเป็นเทคนิคเพื่อเสริมความแข็งแรง พื้นที่ส่วนขยายออกมามักไม่มีฝาปิดล้อมมิดชิดเท่าพื้นที่หลัก มีเพียงราวกันตกพร้อมชั้นวางของสูงจากพื้นราว 0.90 เมตร เพื่อกันส่วนพื้นที่ มีทั้งแบบมีหลังคาคลุมและแบบเปิดโล่ง การต่อเติมพื้นที่เหล่านี้ขึ้นอยู่กับลักษณะที่ตั้งที่เอื้ออำนวยต่อการขยายตลอดจนความต้องการของเจ้าเรือน

การจัดวางพื้นที่ทิศทางและพื้นที่ใช้สอยดังกล่าวนี้แสดงถึงการหลอมรวมภูมิปัญญาในเรือนไทใหญ่ความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับข้อจำกัดของพื้นที่ เราจะเห็นได้ว่าการจัดวางและการใช้พื้นที่เรือนของชาวไทใหญ่บ้านแม่สามแลบคำนึงถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับการจัดวางพื้นที่ของไทใหญ่แต่เลือกปรับและผ่อนปรนให้เหมาะสม การจัดวางพื้นที่ในเรือนไทใหญ่แม่สามแลบมีพื้นที่ใช้งานหลักร่วมกัน คือ ส่วนโถง ส่วนนอน ส่วนครัว ส่วนพื้นที่อื่นๆ จะขยายเพิ่มตามลักษณะที่ตั้งที่เอื้อต่อการต่อเติมดังกล่าวแล้ว พื้นที่ส่วนโถงเป็นพื้นที่เข้าถึงอันดับแรก เป็นส่วนนั่งเล่น รับแขกและแจกผู้ส่วนนอนและครัว จึงเป็น

พื้นที่สาธารณะไม่ต่างจากส่วนหน้าเรือนและกลางของเรือนไทใหญ่แบบเดิม ติดกับโถง เป็นเสามงคูล และหิ้งพระ ถัดเข้าไปเป็นส่วนห้องนอนถือเป็นพื้นที่ส่วนตัวเปรียบได้กับส่วนในเรือนแบบดั้งเดิม³ มีผนังล้อมรอบ มีประตูกั้นระหว่างโถงกับส่วนนอน เรือนบางหลังอาจใช้ตู้เสื้อผ้าหรือแผงกั้นเพื่อความ เป็นส่วนตัว พื้นที่ส่วนนอนมักจัดให้พ่อและแม่ หรือแม่และลูกสาวสำหรับเรือนที่มีห้องนอนเดียว หาก เรือนบางหลังมีห้องนอนลูกสาวแยก ลูกสาวจะแยกส่วนนอนจากแม่ พื้นที่ส่วนนอนมีเพียงที่นอน ทึบ เก็บของ และเก็บเสื้อผ้า ผนังด้านหลังห้องนอนส่วนที่ไม่ติดกับพื้นที่อื่นเปิดโล่งหรือกั้นเพียงครึ่งเดียว เพื่อเป็นช่องเปิดสำหรับการระบายอากาศ ส่วนพื้นที่ครัวเป็นพื้นที่เชื่อมติดกับโถงและห้องนอนไปทาง ด้านข้างหรืออาจอยู่ชั้นล่าง สามารถเดินจากโถงเข้าห้องครัวได้ ภายในพื้นที่ครัวประกอบด้วย กระบะ เตาไฟ ชั้นวางของ และตู้สำหรับเก็บอาหาร อาจมีซีกล่างต่อยื่นติดกับพื้นที่ครัวไปทางด้านหลัง ส่วน พื้นที่ห้องนํ้ามักอยู่นอกเรือนหรือใช้ร่วมกับเรือนหลังอื่น เนื่องจากคติความเชื่อเดิมของชาวไทใหญ่ไม่ นิยมสร้างห้องนํ้าในพื้นที่ที่ใช้อยู่อาศัย เชื่อว่าไม่เป็นมงคลสำหรับเรือน แต่หากจำเป็นต้องสร้างภายใน เรือน พื้นที่ห้องนํ้าต้องต่ำกว่าพื้นที่ส่วนอื่นๆ เช่น ใต้ถุน ลักษณะดังกล่าวเห็นได้จากเรือนทุกหลัง

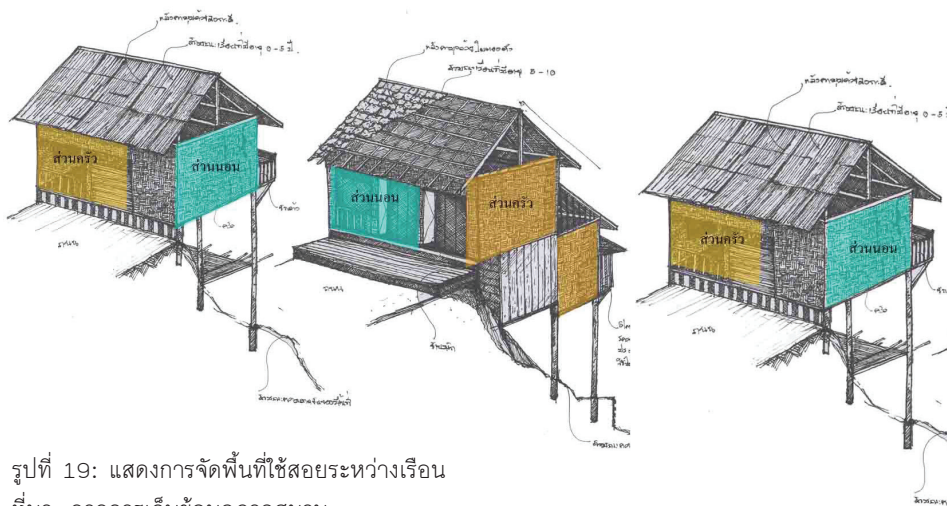
ในเชิงการจัดการและใช้พื้นที่ตามฤดูกาล และสภาพอากาศในรอบวันพบว่า ชาวไทใหญ่ บ้านแม่สามแลบใช้ภูมิปัญญาการสร้างบ้านเรือนที่คำนึงถึงการปรับตัวเพื่ออยู่อาศัย เนื่องจากสภาพ อากาศแต่ละฤดูกาลและช่วงวันมีความแตกต่างกันมาก กล่าวคือ ช่วงฤดูร้อนหรือช่วงเวลากลาง วันมักร้อนจัด ชาวบ้านมักใช้พื้นที่ใต้ถุนหรือพื้นที่ชั้น 2 ที่อยู่ในร่มและใกล้น้ำสำหรับการพักผ่อนเพื่อ หนีอากาศที่ร้อนจัด หากเป็นเรือนชั้นเดียว มักทำใต้ถุนให้มีลักษณะเปิดโล่ง ไม่มีฝา มีแคร่ไม้ไผ่ หรือ เพลที่ผูกติดกับเสาเพื่อใช้สำหรับนอนกลางวัน ส่วนเรือนแบบ 2 ชั้นและ 3 ชั้น มักห่มเรือนด้วยผ้าไม้ไผ่ สานขัดแตะหรือไม้เนื้อแข็งหรือผนังคอนกรีตที่มีช่องเปิดบางส่วน ที่มีลมพัดถ่ายเทได้ และมีที่พักผ่อน คล้ายร้อนเป็นระเบียบอเนกประสงค์มีน้ำเช่นกัน ในช่วงฤดูฝนหรือช่วงฝนตกหนัก บางครั้งเกิดน้ำป่า ไหลหลาก มีน้ำท่วมสูง เกิดดินโคลนถล่มไหลทับถนนด้านหน้าเรือน และทับเรือนพังเสียหายหลายหลัง ถือเป็นช่วงเวลาที่บ้านต้องรับมือกับปัญหามากที่สุด เนื่องจากสถานการณ์ความรุนแรงในแต่ละปี ไม่เหมือนกัน จึงเลือกใช้วิธีการแก้ปัญหาตามสถานการณ์ อาทิ การกั้นพื้นที่ เสริมความแข็งแรง การ ขยับย้ายพื้นที่มาใช้ส่วนใช้งานได้ ส่วนช่วงฤดูหนาวชาวบ้านในพื้นที่ใช้พื้นที่ภายในเรือนตามปกติ เว้น แต่เวลาอากาศหนาวจัดมักใช้พื้นที่หน้าเรือนเพื่อรับแดดในช่วงเวลากลางวัน และใช้พื้นที่บริเวณเตาไฟ เพื่อให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายในตอนกลางคืน

ในเชิงการจัดการพื้นที่ระหว่างเรือน เนื่องจากพื้นที่บ้านแม่สามแลบมีจำกัด จึงจำเป็นต้อง สร้างเรือนชิดติดกัน ดังนั้น การจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนหนึ่งหลังจึงอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อเรือน ข้างเคียงที่อยู่ติดกันได้ง่าย เช่น หากพื้นที่ส่วนนอนกับพื้นที่ส่วนครัวของเรือนสองหลังติดกัน อาจส่ง ผลกระทบต่อส่วนนอนของเรือนอีกหลัง เนื่องจากความร้อนในส่วนของครัวไฟหลังหนึ่งส่งผลให้เกิด

3 การจัดพื้นที่เรือนไทใหญ่แบบเดิมแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือหน้า กลาง และในเรือน โดยมีเสามงคูลและ หิ้งพระเป็นหมุดหมายจัดวางทิศทางไปตามแนวเหนือใต้ และมีหัวพาดทางตะวันออกครัวไฟทางทิศตะวันตก

ความร้อนตรงส่วนของห้องนอนอีกหลังหนึ่ง ดังนั้น ก่อนการสร้างเรือนชาวบ้านในพื้นที่จึงได้มีหลักจัดการพิจารณาจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนให้เอื้อต่อการอยู่อาศัยร่วมกัน โดยไม่สร้างผลกระทบต่อเรือนพักอาศัยหลังติดกัน เช่น จัดพื้นที่ส่วนครัวและส่วนนอนให้อยู่คนละฟากฝั่งหรือหากเป็นเรือนแบบขยาย 2 ชั้น หรือเรือนแบบขยาย 3 ชั้น มักจัดพื้นที่ส่วนครัวไปลงด้านล่างให้ต่ำกว่าพื้นที่ส่วนอื่น ดังรูปที่ 18

จากผลการวิเคราะห์สรุปได้ว่า บทเรียนภูมิปัญญาการปรับตัวที่กล่าวแล้ว มีกระบวนการเรียนรู้โดยนำภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สั่งสมมาปรับใช้กับเงื่อนไขใหม่ ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ชุมชนต้องปรับตัวและเรียนรู้เงื่อนไขใหม่ตลอดเวลา มีการส่งต่อ ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา จนเกิดเป็นรูปแบบที่เหมาะสมมาจนปัจจุบัน

รูปที่ 19: แสดงการจัดพื้นที่ใช้สอยระหว่างเรือน
ที่มา: จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

7. การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การถอดบทเรียนภูมิปัญญาการสร้างเรือนพื้นถิ่นแสดงถึงพลวัตการปรับตัวของเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่ที่มีเงื่อนไขเฉพาะแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงของเรือนซึ่งมีความเป็นพื้นถิ่น พื้นเมือง ที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้นๆ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในหลายพื้นที่สร้างขึ้นจากการเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ที่ได้จากการปฏิบัติจริงของกลุ่มเหล่า นำภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมเข้ามาผสมผสานกับการสร้างเรือนในพื้นที่ใหม่ตามข้อจำกัดของที่ตั้ง จนทำให้เกิดรูปแบบเรือนที่ความผสมผสานระหว่างลักษณะของกลุ่มตนและรูปแบบเฉพาะถิ่นที่เกิดจากการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมในแบบทวีลักษณ์ (Inpuntung, 2011; Na Talang, 1997) การถอดบทเรียนภูมิปัญญาการสร้างเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่ บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอนสะท้อนถึงพลวัตและภูมิปัญญาทางสถาปัตยกรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่อพยพย้ายถิ่นฐานจากเมืองผาปูน รัฐกะเหรี่ยง สหภาพเมียนมาร์ เข้ามาตั้งถิ่นฐาน

ที่บ้านแม่สามแลบ ประเทศไทย โดยได้เลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณชายแดนที่มีข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ เป็นพื้นที่ที่มีสัณฐานเป็นลักษณะแคบยาว ตั้งในแนวเขาสูงบนริมตลิ่งของลำห้วยแม่สามแลบ ต้องใช้การปรับตัวและการปรับเปลี่ยนรูปแบบของที่อยู่อาศัยตามสภาพแวดล้อมในพื้นที่ที่มีความผันแปรค่อนข้างสูง แต่สามารถอยู่อาศัยมาจนปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ปัญหาด้านความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมนับวันเป็นปัญหาของมนุษยชาติที่ทวีความรุนแรง สร้างความเสียหายต่อถิ่นฐานที่อยู่อาศัยหลายถิ่นที่ตั้งปรากฏในวรรณกรรม (Rammasud and Nimsamer, 2014) องค์ความรู้จากการถอดบทเรียนภูมิปัญญาในการปรับตัวสร้างเรือนของชาวไทใหญ่ บ้านแม่สามแลบเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำมาใช้เพื่อถอดบทเรียนการรับมือ จัดการและแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทั้งในปัจจุบันและอนาคต เราจะได้เห็นว่าลักษณะที่ตั้งถิ่นฐานของบ้านแม่สามแลบเป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน ต้องสร้างเรือนริมตลิ่งของลำห้วยบริเวณไหล่เขาที่มีความลาดชัน การปรับเปลี่ยนเรือนอาศัยเทคนิคและกลวิธีในการก่อสร้างให้ลักษณะเรือนเหมาะสมกับบริบทของสภาพแวดล้อมในถิ่นที่ รูปแบบเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่บ้านแม่สามแลบจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะที่น่าสนใจต่างจากเรือนไทใหญ่ในพื้นที่อื่น (Oranratmanee, 2015; Pomtongkom And Others, 1997; Panin, 2015) แต่ยังคงสามารถยึดรูปแบบของชาติพันธุ์ไทใหญ่ได้ การปรับตัวดังกล่าวจึงมีลักษณะของเรือนที่เกิดจากการผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมกับเรือนที่เปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม แสดงให้เห็นถึงการรักษาสัมภาระทางวัฒนธรรมไว้ได้ส่วนหนึ่ง ไม่ต่างจากกรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นในเงื่อนไขอื่น (Inpuntung, 2011)

หากแนวคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นคือการผนวกสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และความเชื่อของผู้สร้างเข้าด้วยกัน เป็นสถาปัตยกรรมของชาวบ้านที่เป็นไปตามวิถีชีวิตและระบบนิเวศของพื้นที่ วัสดุที่มีในท้องถิ่น ก่อตัวอย่างไม่เป็นระเบียบแทรกตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่เปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดด สามารถใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นปรับตัวให้วิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมมีความสมดุล ดังกล่าวไว้ในวรรณกรรม กรณีศึกษาของเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่บ้านแม่สามแลบนั้นมีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวข้างต้น เนื่องจากเลือกตั้งถิ่นฐานใกล้ชิดสภาพแวดล้อมที่มีธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีรูปแบบเรือนที่ปรับเปลี่ยนตามลักษณะที่ตั้งคงรูปแบบความเชื่อของกลุ่มเหล่า ภายใต้เทคนิควิทยาและวัสดุเฉพาะถิ่น มีการปรับตัวเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามสภาพปัญหาและเงื่อนไขที่เกิดขึ้นและสามารถสร้างความสมดุลแก่การอยู่อาศัยมาหลายชั่วคน

การเลือกตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนไทใหญ่โดยทั่วไปมักสร้างในพื้นที่ราบ ล้อมรอบด้วยเทือกเขา ป่าไม้ แหล่งน้ำ และพืชพันธุ์ธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ รูปแบบเรือนไทใหญ่จึงมีลักษณะเฉพาะที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ทั้งการจัดวางทิศทางเรือน องค์ประกอบของพื้นที่ภายในเรือน คติความเชื่อล้วนแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนกับธรรมชาติ (Oranratmanee and Shaijara, 2014) ชาวไทใหญ่บ้านแม่สามแลบเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานสร้างเรือนใกล้แหล่งน้ำ ล้อมรอบด้วยเทือกที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติ โดยคงที่ตั้งตามลักษณะไทไว้ แต่การเลือกที่ตั้งภายใต้สถานภาพของผู้อพยพพลัดถิ่นย่อมมีเงื่อนไขจำกัด ไม่สามารถเลือกตั้งถิ่นฐานได้โดยอิสระ ทำให้มีพื้นที่ราบสำหรับสร้างที่อยู่อาศัยน้อย จำเป็นต้องสร้างบนพื้นที่ลาดชัน ท่ามกลางปัญหาและอุปสรรค ได้ทำให้เกิดพลวัตและภูมิปัญญาการปรับตัวเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยในแบบเฉพาะตน ซึ่งการปรับตัวสร้างเรือนดังกล่าวต้องยืดหยุ่น และผ่อนปรนระหว่างรูปแบบเฉพาะถิ่นจากการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมที่กับรูปแบบดั้งเดิมอันเป็นลักษณะเฉพาะของชาติพันธุ์ที่ต้องรักษาไว้

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อถอดบทเรียนภูมิปัญญาการปรับตัวสร้างเรือนพื้นถิ่นที่มีลักษณะเหมาะสมต่อการรับมือกับลักษณะที่ตั้งที่มีเงื่อนไขเฉพาะและพื้นที่ที่มีความผันแปรของสภาพแวดล้อมค่อนข้างสูง ซึ่งได้ข้อสรุปบทเรียน การปรับตัวที่มีลักษณะเหมาะสมกับพื้นที่ คือ เลือกพื้นที่สร้างเรือนบนพื้นที่ลาดชันริมตลิ่งติดกับแหล่งน้ำเพื่อความสะดวกในการดำรงชีพและหลีกเลี่ยงการเผชิญภัยธรรมชาติโดยตรง ด้วยวิธีการปรับหน้าดินและสร้างกำแพงเพื่อกันดินถล่มโดยใช้โครงสร้างเรือนแบบเสาสูงไล่ระดับสูงต่ำไปตามลักษณะที่ตั้ง โครงสร้างตั้งแต่ฐานราก เสา คาน พื้น ผนัง หลังคา และพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนมีความสัมพันธ์และสมดุลระหว่างกัน ใช้วัสดุท้องถิ่นที่มีน้ำหนักเบาเพื่อลดแรงกดทับที่จะส่งผลกระทบต่อกรังหลายของดิน ใช้วัสดุที่เหมาะสมต่อการใช้ประกอบสร้างเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่ดังกล่าวเป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ทั้งยังใช้ต้นทุนต่ำในการสร้าง และช่วยในเรื่องความชื้น ระบายอากาศได้ดี สร้างภาวะความสบายในการอยู่อาศัยภายในเรือน ทั้งยังง่ายต่อการประกอบสร้าง ลักษณะดังกล่าวข้างต้นเป็นรูปแบบของเรือนยกพื้นสูงที่ใช้ภูมิปัญญาและประสบการณ์การปรับตัวที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ ตั้งแต่การปรับตัวเลือกพื้นที่สร้างเรือนไปจนถึงปรับปรุงลักษณะของเรือนให้สอดคล้องกับบริบทของสภาพแวดล้อม

แม้ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าชาวไทยใหญ่ในพื้นที่บ้านแม่สามแลบใช้วิธีการปรับตัวสร้างเรือนในลักษณะดังกล่าวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ได้มานานพอสมควร แต่ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมนับวันยิ่งรุนแรงและรวดเร็วเกินคาดเดา การถอดบทเรียนภูมิปัญญาของบ้านแม่สามแลบยังคงเป็นโจทย์ที่ท้าทาย และการค้นหา สอบทวนความรู้ชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ไม่สิ้นสุด และองค์ความรู้เหล่านี้สามารถปรับใช้ประสบการณ์ในการปรับตัว และเรียนรู้กับเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อรับมือกับภัยที่เกิดขึ้นในพื้นที่เสี่ยงภัยต่างๆ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บรรณานุกรม

- Inpuntung, Vira (2011) **Local Thai House Conservation**. Retrieve on from link <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:dG6HCp53tNwJ:www.ghbhomecenter.com/journal/download.php>.
- Na Talang, Ekawit. (1997). **Poom panya Chao ban si poomipak: Witi chewit lae krabuan karn ruenroo khong chao Thai** (In Thai). [Local Wisdom of 4 Regions: Folkways and Learning Process of Thai People]. Nonthaburi: SukhothaiThammathirat Open University.
- Oranratmanee, Rawiwan. (2009) **Sathapatthayakam puentin karn suek sa wijai lae karn patibat wichachip sathapatthayakam**. (In Thai) [Vernacular Architecture: Study, Research and Architected Professional Practices]. In KMITL Arch Journal Issue Volum 8: 56-66.
- Oranratmanee, Rawiwan. (2013). **Rupbap ban reun khong kum chatipan nai Usakane**. (In Thai) [Houses of Ethnic Groups in Southeast Asia]. Chiangmai: Chiangmai University Press.
- Oranratmanee, Rawiwan. (2015). **Thintan ban ruen Tai Yai nai rat Shan kwam chuemyong tang sathapatthayakam kong kum chattipan Tai**. (In Thai) [Settlement, village and house of Tai Yai in Shan State: Relationship in architecture of Tai ethnic group]. Bangkok: Office of National Research Council of Thailand.

- Oranratmanee, Rawiwan.and Saicharoent, Chaowalid. (2014). **Bappan ban ruen Tai Yai nai India pollawat tang sathapattayakam peuntin Tai nai peunti pahu-wattanatam.** (In Thai) [Patterns of Tai House in India: dynamic of vernacular architecture in multicultural context]. Chiangmai: Faculty of Architecture Chiangmai University.
- Oliver, Paul. (1997). **Encyclopedia of vernacular architecture of the world.** Cambridge, Cambridge University Press.
- Panin, Onsiri. (1996). **Ban lae moo ban puentin.** (In Thai) [Vernacular Houses and Villages]. Bangkok: The Association of Siamese Architects.
- Panin, Onsiri. (1996). **Sathapatthayakam Tai.** (In Thai) [Tai Architecture]. Bangkok: Fine Arts Department.
- Panin, Onsiri.and Chuepram, Supawadee. (2013). **“Karn arn” kwam pleunplang lae kwam larg lai hong choom chon lae sathapatthayakam puen tin.** (In Thai) [Reading The transformation and variation of community with vernacular architecture]. : WarasarnSungkonLumMaenam Kong (Journal of Mekong Societies), 9(1)
- Panin, Onsiri. (2008).**Reun puentin Thai-Tai.** (In Thai) [Thai-Tai Vernacular House]. Bangkok: Faculty of Architecture Silpakorn University.
- Pomtongkam, Surasuk and Others. (1998).**Sathapatthayakam Tai ban-wat changwat Mae Hong Son.** (In Thai) [Tai House and Temple in Mae Hong Son Province]. Mae Hong Son: Mae Hong Son Cultural Center.
- Poonsuwan, Samerchai. (2003). **“Rat Shan Muang Tai” pollawat khong chatipan nai boribot Prawat-tisart lae sung kom karn muang ruamsamai.** (In Thai) [Tai Shan State: Dynamic of Ethnicity in history and contemporary socio-political context]. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Srisawat, Savitri. (2016). **Karn tod bot rean poom punya karn prap tua khong reun puentin Tai Yai ban Mae Sam Lap changwat Mae Hong Son.** (In Thai) [Lessons Learnt from Vernacular wisdom in Tai Yai House Adaptation in Baan Mae Sam Lap, Mae Hong Son]. Chiangmai: Faculty of Architecture Chiangmai University.
- Temiyapan, Wiwat. (2009).**Research Guideline in Vernacular Architecture.** Retrieve on 2014 from [http:// kongrata.blogspot.com](http://kongrata.blogspot.com).
- Taitoomkan, Sompong.and Natsupa, Chattip. (1997). **Prawatsart Tai Yai.** (In Thai) [Tai Yai History]. Bangkok: The Thailand Research Fund.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ประจำปีงบประมาณ 2557 (รุ่นที่ 11) สัญญาเลขที่ MSG58Zo0o7 ขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ รศ. ดร. วีระ อินพัน ทั้ง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรที่ได้กรุณาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตลอดงานวิจัยภายใต้ทุนนี้

บทความนี้เกิดจากความกรุณาของ รศ.ดร. ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำปรึกษาแนวทางในการศึกษา ตรวจสอบแก้ไขในทุกขั้นตอนของกระบวนการทำงาน รวมถึงให้คำแนะนำที่ตรงจุด ทำให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูง